

Politiikaülevaade 1. 31.8.2020 Anni Lietonen, HEUNI teadur / kuritegude ennetamise ja ohjamise ÜRO Euroopa instituut, anni.lietonen@om.fi

Uus abimaterjal ettevõtjale tööalase ärakasutamise ja inimkaubanduse lõpetamiseks kohalikus alltöövõtuahelas

Tarbivad, ajakirjandus, kodanikuühiskond, investorid ja valitsused jälgivad aina hoolsamalt, kas ettevõtte ikka tegutseb eetilisel. Inimkaubanduse ja tööalase ärakasutamise juhtumeid paljastatakse üha rohkem kogu maailmas, sealhulgas Euroopas. See mõjutab eeskätt sektoreid, kus on lohisevad mitmeastmelised alltöövõtuahelad ja kohalike alltöövõtjate kasutamine on tavaline. Tööalane ärakasutamine võib väga kalliks maksma minna. Ettevõtte, keda kahtlustatakse ärakasutamises, võib kaotada kliente ja kannatada pikaajalist mainekahju, mis võib viia tegevusraskusteni, ning ühtlasi kaasneb aeganõudvaid menetlusi ja kohtuasju. ELi rahastatud FLOW-projekti raames koostati uued abimaterjalid, et suurendada ettevõtjate teadlikkust tööalasest ärakasutamisest Euroopa riikides ja parandada oskusi ohtudega tegelemiseks ja tööalase ärakasutamise lõpetamiseks.

Murekohad

Alltöövõtu ja äärmiselt paindliku töösuhtega ajutise tööjõu kasutamisel on ettevõtjal väga raske kontrollida võõrtööliste töötingimusi alltöövõtuahela viimases lülis.

Paberil võib kõik õiguspärane olla, kuid see ei tähenda, et ärakasutatud võõrtöölised ei oleks tegelikult sunnitud tegema pikki tööpäevi halbades tingimustes, mis on vastuolus riigis kehtivate normidega, kusjuures olukorra muutmine on ohvri jaoks väga raske või võimatu.

Ärakasutamise ohvrid ise ei pruugi abi otsida. Põhjus võib peituda selles, et ohver sõltub täielikult tööandjast, on rahalistes raskustes, tunneb hirmu kaasnevate tagajärgede ees, ei näe teisi võimalusi või ei oska kohaliku keelt ega tea, kust ja kuidas abi saada.

Lahendused

Strateegiline lähenemine tööalase ärakasutamise ohu vähendamiseks kohalikes alltöövõtuahelates takistaks tõhusalt kurjategijate tegevust ja mõjuks hästi riskijuhtimisele, kulude kokkuhoiule, investor- ja kliendisuhetele ning mis peamine, kaitseks võõrtööliste õigusi – **kasutage riskihindamise vahendit ja strateegia koostamise vahendit.**

Tööalase ärakasutamise ärimudeli läbinägemine aitab probleeme eos ära tunda. Lepingus konkreetsete tingimuste kehtestamine aitab osapoolte kohustusi täpsustada – **kasutage taustauuringu vahendit ja lepingu koostamise vahendit.**

Alltöövõtja(te) tegevuse kohapealne kontrollimine ja töökoha hindamine annab ülevaate alltöövõtja tegevusest ja võõrtööliste võimaluse oma töötingimustest rääkida, ilma et asjale oleks antud ametlik käik – **kasutage töökohal hindamise vahendit.**

TÖÖALASE ÄRAKASUTAMISE AJENDIKS ON MITMEKÜLGSED TULUTEENIMISE VÕIMALUSED

Töölasest ärakasutamise kasusaajate ring ei piirdu kuritegelike organisatsioonidega. Odava võõrtööjõu kasutamine lõtvade tingimustega võib viia halbade tagajärgedeni, millega tuleb arvestada ettevõtluse igal tasandil. Kogu maailmas on töölase ärakasutamise ja inimkaubanduse vastased tegevused nii üleilmsetes kui ka kohalikes alltöövõtuahelates viimastel aastatel märkimisväärselt hoogustunud, muu hulgas pööratakse rohkem tähelepanu ettevõtte vastutusele ja rollile.

Töötingimused võivad olla väga erinevad, alates inimvääretest tingimustest, mis vastavad riigis kehtestatud nõuetele ja rahvusvahelistele standarditele, kuni ränkade ärakasutamise ja inimkaubanduse juhtumiteni, mille korral rikutakse raskelt nii inimõigusi kui ka tööõigust. Töölase ärakasutamise ennetamiseks ja selle võrku sattumise ohu vähendamiseks peavad ettevõtted analüüsima, millistes töötingimustes nende tooted valmivad või teenuseid pakutakse. Mida rohkem vahendajaid alltöövõtuahelas on, seda keerulisem on alltöövõtja tegevusest selget ülevaadet omada.

Töölase ärakasutamine võib ettevõtet mõjutada mitmel moel

Keeruline töösuhete korraldus ei lase saada kesket ülevaadet ja ähmastab kontrolli, mistõttu tekib suurem oht, et probleemsed töötingimused ei tulegi päevavalgele. Töölase ärakasutamise ja inimkaubanduse jaoks kasutatakse sageli täiesti õiguspärasest ettevõtlusvormi, mille varjus eksitatakse, petetakse, manipuleeritakse või sunnitakse ohvreid erinevates mahhinatsioonides osalema – kõike seda eesmärgiga hoida kokku tööjõukuludelt ja panna maksude tasumise kohustus töötaja õlule (vt FLOW-projekti trükist „[Hämar äri. Tööjõu eksploateerimise ärimudel](#)“).

Fiktiivsed töölepingud, sahkerdamine lähetatud töötajatega, mitmeastmeline alltöövõtt ja riilifirmad – need on levinud võtted, mida ebaausad ettevõtjad kasutavad oma tegevuse varjukülgede varjamiseks ametiasutuste, koostööpartnerite ja tellijate eest.

Paberil võib jääda mulje, et kõik on kõige paremas korras, kuid ärakasutatud võõrtöölised, ajutised ja/või lähetatud töötajad peavad sageli tegema pikki tööpäevi kehvades tingimustes ja neil on raske või lausa võimatu olukorra muutmiseks midagi ette võtta. Ärakasutamise ohver ei pruugigi enda tegelikku olukorda mõista või ei soovi abi otsida, sest sõltub täielikult tööandjast.

Millised ettevõtjad peaksid tööjõupakkumise reguleerimises suuremat rolli mängima?

FLOW projektipartnerid suhtlesid erinevate sektorite (nt hotellindus ja toitlustamine, logistika, jaekaubandus, koristamine ja ehitus) aktiivsete ettevõtjaga, kes on üha enam huvitatud sellest, et nende äri ei oleks kaasatud inimkaubandusse ning soovivad vastavaid riske vähendada. Koos ettevõtjatega koostati praktilised abimaterjalid ja juhendid, mis aitavad ettevõtjat tööjõu liikumise ja üha keerukamate alltöövõtuahelatega seotud kitsaskohtadega tegelemisel. Üha olulisemaks saab see, et kõik osapooled teaksid oma õigusi ja kohustusi.

FLOW abimaterjale ja vahendeid saavad lisaks ettevõtetele kasutada ka kõik teised organisatsioonid, kes näiteks ehituses, koristamises, põllumajandustootmises või toitlustuses allhanke ja töövõtu korras võõrtöölisi kasutavad, sh tööjõu värbamise ja rendiga tegelevad ettevõtted. See teema puudutab ka riigi, omavalitsuste ja/või riigiettevõtete või sihtasutuste hankeosakondi.

Ettevõtja, kes järgib oma tegevuses seadustesse kirjutatud ja vabatahtlikke inimõiguste ja töölaseid standardeid, ennetab inimõiguste rikkumisi ja parandab enda kuvandit.

Vastutustundlik ettevõtja on konkurentsivõimelisem ja saab ühtlasi hoida ära kõlbatut konkurentsi, kui takistab põhjendamatult madala töötasu maksmist või töötervishoiu ja -ohutuse nõuete eiramist. Sotsiaalse vastutuse abinõude tarvitamine parandab ka töötajate motivatsiooni, mis omakorda väljendub tulemuslikumas töös. Kokkuvõttes soodustab selline suhtumine majanduskasvu ja ettevõtjal on tiheda konkurentsiga turgudel lihtsam oskustöölisi värvata.

Töötajate õiguste eest seismine on veelgi pakilisem maailmas leviva COVID-19 pandeemia ajal, sest kõige enam tõukab see raskesse majanduslikku olukorda just ühiskonna haavatavamaid liikmeid ja nii saab töölisi veelgi hõlpsamini ärakasutamise löksu meelitada.

Peamised sotsiaalsed vastutust ja inimõigusi käsitlevad standardid ja õigusaktid

Rahvusvaheliste õigusaktidega, näiteks inimõiguste ülddeklaratsiooni ja Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) põhikonventsioonidega on riigid võtnud kohustuse austada, edendada ja kaitsta inimõigusi ja põhi-vabadusi. Ka ettevõtjatele pannakse nendega kohustus inimõigusi austada. Ühendatud Rahvaste Organisatsioon (ÜRO) on riikidele ja ettevõtjatele koostanud standardid, mis ei ole küll õiguslikult siduvad, ent väljendavad siiski usaldusväärset üldilmset arusaama sellest, milliseid hooldusmeetmeid riikidelt ja ettevõtjalt oodatakse.

ÜRO juhtpõhimõtetes täpsustatakse, et äritegevuse all peetakse silmas ka suhteid tegevuse, toodete või teenustega otseselt seotud äripartnerite, väärtusahela ettevõtjate ja muude ettevõtjatega.

Ettevõtjate õiguslikud kohustused inimõiguste rikkumise ennetamiseks ja leevendamiseks on määratletud riiklike seadustega. Viimasel kümnendil on ELis ja liikmesriikides vastu võetud uusi õigusakte, mis käsitlevad ettevõtja sotsiaalset vastutust, sh eeskirju ja seadusi, millega kohustatakse organisatsioone rakendama inimõigusi puudutavaid hooldusmeetmeid ja/või kehtestatakse inimõiguste hooldusmeetmete aruandluskohustus.

Inimkaubanduse vastu võitlemise seadusandlus on Euroopas viimase kümne aasta jooksul märkimisväärselt paranenud. Euroopa tasandil vastu võetud inimkaubanduse vastased lepingud tagavad kõigi juriidiliste isikute (sh ettevõtjate) või nende heaks töötavate juriidiliste isikute õigusliku vastutuse, juhul kui nende ettevõttes või alltöövõtuhelal leiab aset inimkaubandus või inimõiguste rikkumine. Ettevõtja, kes tahab aktiivselt tööalase ärakasutamise ja inimkaubanduse vastu võidelda, peab end muutuva õigusruumi ja ohtudega kursis hoidma ning ühtlasi teadma, milliseid ressursse saab kasutada tööalase ärakasutamise ennetamiseks enda alltöövõtuhelal.

JÄRGMISED SAMMUD ETTEVÕTJALE

Esimene samm hoolduskohustuse täitmiseks on ärakasutamise kõige tõenäolisemate ohukohtade välja selgitamine. COVID-19 pandeemia ajal pannakse ettevõtjate väärtushinnangud tõsiselt proovile. Ettevõtja peab nii enda töötajate värbamise kui ka alltöövõtjate tegevuses välja selgitama ja sõnastama ettevõtte põhiväärtuste seose inimõiguste hoolduskohustuse ja tööalase ärakasutamise ennetamisega. Teisisõnu tuleb töövõtja vastutuse juures ja lepingupoolte kohustuste ja hooldusmeetmete määratlemisel minna kaugemale kui seadus ette näeb.

Lisaks ennetavatele sammudele on tööalase ärakasutamise ja inimkaubanduse küsimustega tegelemiseks vaja kontrollida töötingimusi, koolitada töötajaid ärakasutamist märkama ning uurida alltöövõtjate ja -hankijate tausta. Kõigil tasanditel peavad olema selged protseduurid,

mis ärakasutamise kahtluse korral tagavad ohvriga arvestava lähenemise. Kui ettevõtjal on selged juhised, kuidas käituda tööalase ärakasutamise või inimkaubanduse kahtluse korral, siis on tegevus läbipaistvam ja tööliste õigused kaitstud. Ettevõtjal on lihtsam sekkuda vähem tõsisesse juhtumitesse ja ärakasutamise varajane tuvastamine vähendab tõhusalt raskete ärakasutamise ja inimkaubanduse juhtumite ohtu. Siiski tuleb alati silmas pidada, et sekkumine töölistele kahju ei tekitaks.

Välja töötatud viie abivahendi kohta leiab lisainfot viimaselt leheküljelt. Laadige trükkis alla aadressilt www.heuni.fi või allolevalt lingilt.

Lisainfo

Kuritegude ennetamise ja ohjamise ÜRO Euroopa instituut (HEUNI) koostöös Bulgaaria demokraatiauuringu keskuse (CSD), Tartu Ülikooli ja Läti siseministeeriumiga viisid ellu rahvusvahelise ELi rahastatud projekti „Kuritegelikud vahendid ja inimkaubanduse ohvid: keerukuse selgitamine“ (FLOW).

Aastatel 2018–2020 kestnud projekti koordineeris HEUNI ja rahastati Euroopa Liidu politseikoostöö, kuritegevuse tõkestamise ja selle vastu võitlemise ning kriisihje rahastamisvahendist.

Sisu kajastab autori vaateid ja selle eest vastutab üksnes autor. Euroopa Komisjon ei vastuta väljaandes sisalduva teabe kasutamise eest.

Riikidele kohandatud abimaterjaliga saab tutvuda siin: [ENG](#), [LV](#), [EE](#), [BG](#), [FI](#).

[Normatiivraamistiku juhendis](#) võetakse kokku, kuidas inimõigusi puudutav vastutus on jagatud kehtiva õigusraamistiku kohaselt ning eeskätt tööalase ärakasutamise ja inimkaubanduse võtmes. Normatiivraamistiku juhendi I lisas on toodud tööalast ärakasutamist ja inimkaubandust ennetavate lepingupunktide näited.

Abivahendid tööalase ärakasutamise ja inimkaubanduse ennetamiseks

Tunne oma alltöövõtuahelat

Riskihindamise vahend

Astuge esimene samm, et leida kõige tõenäolisemad ohukohad seoses hoolsuskohustuse täitmise ja tööalase ärakasutamisega. Sisaldab kasutajasõbralikku kontrollnimekirja riskide kaardistamiseks.

Strateegia koostamise vahend

Koostage konkreetne strateegia tööalase ärakasutamise ja inimkaubanduse ennetamiseks ning lisage samad põhimõtted ettevõtte juhenditesse ja eeskirjadesse. Sisaldab üheksat soovitud väärtuspõhiseks tegevuseks.

Lepingu koostamise vahend

Lisage (all)töövõtjate ja teiste äripartnerite lepingutesse tüüptingimused, mis täpsustavad poolte kohustusi ja neile esitatavaid nõudeid. Sisaldab nelja sammu põhimõtete kirjapanemiseks.

Taustauuringu vahend

Õppige äripartnereid paremini tundma, saage kinnitust sellele, et nad tegutseksid vastutustundlikult ning ei kasutaks pahatahtlikke ega kuritegelikke võtteid. Sisaldab küsimusi ja aruteluteemasid potentsiaalse äripartneri taustaga tutvumiseks.

Töökohal hindamise vahend

Hoidke (all)töövõtjate tegevusel silma peal, kontrollides tingimusi töökohal. Sisaldab nõuandeid töökohal hindamise planeerimiseks ja läbiviimiseks ning küsimusi, mida esitada auditeerimise käigus võõrtööliste, et leida ärakasutamisele ja inimkaubandusele viitavaid ohutegureid.

